

USTANOVENIE NITRIANSKEHO BISKUPSTVA V ROKU 880 A OTÁZKA KATEDRÁLNEHO CHRÁMU

The Establishment of the Bishopric of Nitra in 880 and the Question of the Nitra Cathedral

Andrej Botek

DOI: 10.17846/CL.2021.14.1.3-22

Abstract: BOTEK, Andrej. *The Establishment of the Bishopric of Nitra in 880 and the Question of the Nitra Cathedral*. In 880 Pope John VIII consecrated the Frankish Benedictine Wicing as a bishop of the “holy Church of Nitra” and placed him under the jurisdiction of St. Method, “the most dignified archbishop of the holy Moravian Church”. This step was a result of a long development in the ecclesiastical, jurisdictional and power spheres not only on the territory of Great Moravia, but especially in the Central European region where the East Frankish, Great Moravian and Pannonian regions intersected and in which, over the years, many contradictory trends appeared. This article deals with the formation of the Bishopric of Nitra in 880 against the background of the general Christianisation in the Great Moravian area. The formation of the Bishopric is generally regarded by scholars as the formal emergence of the Pannonian/Great Moravian archdiocese. The study also presents the history of the Bishopric of Nitra after the departure of Bishop Wicing (890/893), during the restoration of the Great Moravian archdiocese in 899 and during the decline of Great Moravia after 907. It also studies sacral architecture of Nitra in the 9th century, focusing on its sacral topography.

Keywords: *Bishopric of Nitra, Great Moravia, Christianisation, sacral architecture*

„Založenie“ nitrianskeho biskupstva roku 880 musíme vnímať na pozadí zložitých dobových udalostí, ale aj dovtedajšieho vývoja v mocenskej i cirkevnej sfére na území Veľkej Moravy, Panónie i Bavorska (ako súčasť Východofranskej ríše). Jednostranný vplyv bavorského kléru na Veľkej Morave (Morave i Nitriansku) bol výsledkom po víťazných avarských vojnách na konci 8. storočia a s nimi súvisiacej synody „na Dunaji“ zvolanej synom Karla Veľkého Pipinom r. 796 (italský kráľ v rokoch 781 – 810). Diskutovala sa tu kristianizačná politika územia porazených Avarov¹, na ktorom žilo i slovanské obyvateľstvo (Kožiak 2006, 132; Illáš 2017, 183). Okrem bavorských diecéz, bezprostredne susediacich s dobytým územím (Salzburg a Pasov) sa stretnutia zúčastnil i aquilejský patriarcha Paulinus, ktorý vyhotovil aj záznam. Väčšinou sa odborníci domnievajú, že už na tomto zhromaždení sa vyčlenili hranice pôsobenia Aquileje a bavorských diecéz (Špetko 1988, 26), ktorým Karol Veľký (768 – 814, cisár od 800) zveril dobyté územia avarského kaganátu, i keď v dochovaných záznamoch sú len podrobné ustanovenia s ohľadom na platnosť krstu podľa spôsobu, ako bol vysluhovaný². Výnos Ludovíta Nemca (od 826 bavorský kráľ, východofranský

¹ Oslabenú avarskú moc postupne atakovali slovanské kmene, naposledy sa listinne udávajú poslovia Avarov na franskom dvore v roku 822 (Pohl 2002, 323).

² Na konci záznamu synody sa píše: „Potom sa biskupi venovali iným bližšie neurčeným otázkam“ (Ratkoš

kráľ 843 - 876) z roku 829, kde potvrdzuje pôsobenie salzburského arcibiskupstva na západ a juh od Ráby a Rabice a pasovského biskupstva východne a severne od tejto línie (MMFH III 2011, 93-96), zodpovedá zrejme staršej dohode. Aquilea mala svoje aktivity končiť na rieke Dráve, čo potvrdil už roku 811 Karol Veľký (Kožiak 2006, 133)³. Dominantnú kristianizačnú úlohu zohrávali u nás franskí kňazi, pričom sa zdá, že istú dobu súperili o pôsobnosť na Veľkej Morave Salzburg a Pasov (Curta 2019, 116, Goldberg 2006, 137), až kým sa definitívne nepresadil vplyv pasovského biskupstva⁴.

Tento status bol narušený príchodom byzantskej misie solúnskych bratov Konštantína-Cyrila (827 – 869) a Metoda (815? – 885) r. 863 na pozvanie kniežaťa Rastislava (846 - 870). Rastislav istotne neuvážoval výlučne nad vieroučným poslaním tejto misie, ale videl v nej možnosť vybudovať vlastnú cirkevnú organizáciu, nezávislú od franského centra, a tým posilniť svoje osamostatňovacie úsilie (Ivanič 2011, 127)⁵. Od uvedeného okamihu sa zrejme začína napätie medzi cyrilo-metodskou misiou a ňou zavádzanou slovanskou liturgiou a bavorským klérom latinského obradu⁶. Po odchode solúnskych bratov s vyučenými žiakmi (či už pôvodne mali namierené do Konštantínopola, Aquileje, alebo Ríma)⁷ to bol opäť výlučne franský klérus, resp. ním vychovaní domáci kňazi latinského obradu. Situácia sa však skomplikovala – činnosť byzantskej misie sledoval i panónsky knieža Kocel (861 - 874/876) a rovnako tu vycítil možnosť osamostatnenia sa (aspoň cirkevne) od salzburského arcibiskupstva, ktoré na jeho území vykonávalo jurisdikciu (Gallusová – Herucová 2013, 113). Kocel Metoda, vracajúceho sa z Ríma, poslal späť s posolstvom dvadsiatich veľmožov a žiadal jeho vysvätenie za biskupa. Podľa *Života Metoda* to bol on, kto navrhol obnoviť dávne panónske biskupstvo, odvodzujúce pôvod od apoštolského učeníka sv. Andronika (*Život Metoda*, VIII; *Život Metoda*, 2013, 51). Pápež Hadrián II. (869 – 872) túto starobylú metropolu so sídlom v Sirmiu/Srieme (dnes Srijemska Mitrovica v Srbsku), ktorá zanikla počas avarských vpádov r. 582, obnovil niekedy v druhej polovici roku 869; sv. Metoda vysvätil za biskupa a ustanovil panónskym arcibiskupom (Hnilica 1988, 87). Povaha Metodovho biskupstva a diecéznych pomerov nie je dodnes úplne vyjasnená⁸.

1964, 153). Uvedenú vetu, hoci sa na ňu starší autori odvolávajú, však neobsahuje neskoršie publikované znenie v MMFH IV (porovnaj MMFH IV, 2013, 7). Predpokladá sa, že v tejto poznámke je zahrnuté i rokovanie o územných deleniach medzi diecézami. Nepriamo sa poukazuje na text O obrátení Bavorov a Korutáncov z roku 870 kde sa udáva územie v Panónii, ktoré mal Pipin prisúdiť správe salzburského arcibiskupstva (Kožiak 2006, 139). Viacerí autori tvrdia, že toto delenie nezohľadňovalo staršiu jurisdikciu Ríma nad Panóniou.

³ Z toho je zrejmé, že v Panónii už koncom 8. stor. pôsobili rôznorodí misionári, čo implikuje ich možný prienik aj severne od Dunaja. Až do príchodu misie sv. solúnskych bratov pôsobili na území Slovenska a Moravy franskí kňazi z pasovského biskupstva, menej aj salzburského arcibiskupstva. Úplne neboli zrejme potlačené ani prieniky aquilejských klerikov, čo možno dosvedčuje „adriatický“ charakter niektorých veľkomoravských sakrálnych stavieb (Illáš 2011, Botek, 2014, 59), či pôsobenie kňaza Jána z Benátok v diplomatických službách Svätopluka I (Bača 2016, 153; Charvát 2014, 226).

⁴ O priebehu sporov medzi Salzburgom a Pasovom podrobne Dopsch 1986.

⁵ Je pravdepodobné, že výprava Ludovíta Nemca proti Rastislavovi a jeho obliehanie Devína roku 864 súviselo s príchodom byzantskej misie a vyhnaním franského duchovenstva (Vavák 2015, 114).

⁶ Naproti tomu R. Marsina (2013, 104-105) predpokladá, že k tomu nemohlo dôjsť, lebo Konštantín a Metod nemohli ihneď začať celoplošne so slúžením slovienskej liturgie, pretože k nej museli najprv vychovať adeptov, čo bol zdĺhavý proces. Preto pasovskí kňazi podľa neho nevideli najprv v ich činnosti bezprostrednú hrozbu.

⁷ Rôzne názory súhrnne zhrnul Hnilica 1988, 127-128.

⁸ Pápež najprv „bulou“ Gloria in excelsis Deo kniežatám Rastislavovi, Svätoplukovi a Kocelovi oznamuje poslanie Metoda (zrejme ako legáta) pre všetky uvedené kniežatá – teda pre územia Moravy, Nitrianska i Panónie (*Život Metoda*, VIII; *Život Metoda*, 2013, 50), až následne došlo na Kocelovu žiadosť k Metodovej

Metodovou biskupskou konsekráciou roku 869 a jeho určením na „stolec sv. Andronika“ vznikol vo veľkomoravskom a panónskom priestore, ktorý franské duchovenstvo pokladalo za výlučnú záujmovú sféru, vážny cirkevno-jurisdikčný konkurent, čo predznamenovalo rázne protiopatrenia bavorského episkopátu. Odzrkadľuje to v textovej forme spis *O obrátení Bavorov a Korutáncov* (*De Conversione Bagoariorum et Carantanorum*), ktorý skoncipovali bavorskí biskupi v roku 870. Okrem vymenovávaní vlastných kristianizačných zásluh a nárokov na panónske územie, útočia na Metoda, ako na votrelca, ktorý na území salzburského arcibiskupstva učí protiprávne a zavádza nežiaduce novoty (*Conversio* 12; *Conversio*, 2011, 279 a 283). Neostalo však pri tom, ale Metoda zajali, súdili a skoro tri roky zadržovali internovaného v bavorských kláštoroch, často v tvrdých podmienkach. Podstata sporu je zaznamenaná v *Živote Metoda* v obžalobe „V našej oblasti učíš“. Na čo sa Metod háji odpoveďou, kde spomína územnú jurisdikciu Ríma: „[...] lenže ona je svätého Petra“ (*Život Metoda*, IX; *Život Metoda*, 2013, 51)⁹. Prepustený bol až 873 po rozhodnom zákroku pápeža Jána VIII (872 – 882), ktorý napísal listy bavorským biskupom, kráľovi Ludovítovi a vojvodovi Karolmanovi¹⁰ (865 – 880) a poslal svojho legáta Pavla z Ankony, aby Metoda osobne sprevádzal, nie však ku Kocelovi, ale ku Svätoplukovi¹¹ (871 – 894, do 870 nitrianske knieža). Pápež vo svojich listoch prízvukoval Metodovu panónsku ordináciu i dávnu rímsku jurisdikciu nad ňou.

Metod sa roku 873 vrátil na Veľkú Moravu, odkiaľ medzičasom (istotne nie hneď po Svätoplukovom víťazstve roku 871) vyhnali franské duchovenstvo (*Život Metoda*, X; *Život Metoda*, 2013, 52). To sa však vrátilo po Forchheimskom mieri r. 874 (Marsina 2013, 106), a tak sa opäť obnovili napätia medzi Metodom a jeho slovienskou školou a franským klérom, ktoré strpčovali celý jeho ďalší život i dielo. Metod musel svoju pôsobnosť obmedziť len na Svätoplukovu ríšu – Panóniu po Kocelovej smrti (874 – 876?) bezprostredne ovládli Frankovia. Zdá sa však, že až do roku 880 bolo Metodovo biskupské postavenie síce formálne (titulárne) viazané na panónsku provinciu, ale inak pomerne voľné (Betti 2014, 215) a len postupne sa utvárali podmienky na jeho novú územnú viazanosť. Pravdepodobne po Forchheimskom mieri prišiel na Veľkú Moravu aj benediktín Wiching (nitriansky biskup 880 – 891/893?)¹², ktorý sa stal jedným zo Svätoplukových

biskupskej konsekrácii, ktorá de facto stavia na obnovení panónskej provincie. Metod sa z Ríma odobral práve ku Kocelovi, na čo Blatnohrad opustil archyepresbyter Riphald - salzburským arcibiskupom určený správca Kocelovej dŕžavy (Steinhübel 2014, 223). Otázku, či sv. Metod bol ustanovený za sídelného biskupa v Sirmiu, alebo všeobecne misijného biskupa, využijúc starý zvyk udeľovať novým biskupom formálne zaniknuté diecézy, dodnes historici diskutujú. Je možné, že panónska ordinácia sv. Metoda bola len titulárna a Sirmium nebolo zamýšľané ako jeho faktické sídlo, ale ako opora v tradícii staršej, ako boli nároky bavorského episkopátu. Tým by Metodovo postavenie ako biskupa bolo pomerne voľné, viazané viac na misijné aktivity v slovanských krajinách (Hnilica 1988, 89; Marsina 2013, 106). Existuje aj názor, že Metodove biskupstvo bolo v prvej etape viazané na osobu vládcu (Kocela), ktorý mu mal zabezpečiť pokojnú epískopie (Gallusová – Herucová 2013, 118 a inde). Na druhej strane Panóniu, ako zamýšľané ťažiskové územie, by podporoval list Jána VIII. z roku 873, ktorým vyzýval srbské knieža Mutimíra, aby sa navrátil do panónskej diecézy, kde bol menovaný biskup (MMFH III, 2011, 138-139; Bagin 1982, 71).

⁹ Je príznačné, že bavorskí biskupi sa venujú len jurisdikcii nad Panóniou a nie nad Veľkou Moravu. Zrejme to vychádza zo skutočnosti, že roku 870 Východofranská ríša Veľkú Moravu po odstránení Rastislava a neskoršej internácii Svätopluka mocensky ovládala a nehrozilo nebezpečenstvo, že by v tejto situácii Metod mohol pôsobiť na jej území.

¹⁰ Zachovali sa dôrazné listy pápeža Jána VIII. salzburskému arcibiskupovi Adalwinovi, pasovskému biskupovi Hermanrichovi, frizinskému biskupovi Annonovi a bavorskému vojvodovi Karolmanovi. Miernejšie píše aj kráľovi Ludovítovi Nemcovi (MMFH III, 2011, 125-128 a 133-136; publikoval už Ratkoš 1964, 178-181).

¹¹ Čo mohlo byť aj výsledkom straty dôvery v Kocela, ako možného Metodovho protektora (Gallusová – Herucová 2013, 119-120).

¹² V starších prácach sa spomínal ako „švábsky“ benediktín (napr. Marsina 1985, 74). V dobových textoch sa

poradcov (Bagin 1982, 103). Metodovu prácu nehatil len odpor franského kléru, ale postupne strácal oporu aj vo Svätoplukovi, ktorý viac nadžral cudzím poradcom. Franské duchovenstvo obviňovalo Metoda z heretického učenia a slávenia liturgie v slovienskom jazyku, a tak pápež Ján VIII. listom zo 14. júna 879 povoláva Metoda do Ríma (MMFH III, 2011, 156-157)¹³. Je možné, že celý spor predložil na riešenie pápežskej kúrii Svätopluk pomocou svojho vyslanca Jána z Benátok¹⁴ – mohlo by to vyplývať z listu, ktorý pápež adresoval v rovnaký deň Svätoplukovi (MMFH III, 2011, 153-156).

Metodov pobyt v Ríme je ťažiskový pre celé cyrilometodské dielo i pre dejiny veľkomoravskej cirkevnej provincie a nitrianskeho biskupstva. V podstate sa zopakoval úspech z rokov 868 – 869 – pápež Ján VIII. v liste z júna 880 (známom ako *Industriaetuae*) uznal Metoda za pravoverného a povolil bohoslužby v slovienskom jazyku s dodatkom, že Evanjelium sa má najprv čítať latinsky a pre Svätopluka, ak chce, sa omše majú slúžiť v latinčine (MMFH III, 161-173). Súčasne označuje Metoda ako arcibiskupa „cirkvi moravskej“ a oznamuje Svätoplukovi, že kňaza Wichinga, „[...] ktorého si k nám poslal, vysvätili sme ako zvoleného biskupa svätej cirkvi nitrianskej; prikázali sme mu, aby svojho arcibiskupa vo všetkom poslúchal [...]“ (MMFH III, 2011, 169-170). Ďalej povzbudzuje Svätopluka, aby poslal podľa uváženia i iného kňaza, či diakona, vhodného na biskupské svätenie, aby arcibiskup (Metod) a dvaja biskupi (Wiching + nový) mohli sami svätitiť potrebných biskupov (MMFH III, 2011, 170). V uvedenom liste máme teda jednoznačne potvrdené nitrianske sídelné biskupstvo ako súčasť Metodovej „moravskej“ arcidiecézy. Od spomenutej udalosti uplynulo minulé rok 1140 rokov. Nitrianske biskupstvo sa tak stáva historicky prvou známou diecézou na našom území, ktorá, asi so storočnou prestávkou, pokračuje do súčasnosti.

Vyvstáva otázka územného rozsahu nitrianskeho biskupstva, ktorá nie je nikde pramenne podchytená. Viacerí autori predpokladajú, že územie diecézy sa mohlo kryť s územím nitrianskeho kniežatstva a zasahovať až do Gemera, Novohradu, Spiša a Zadunajska (Judák 2011, 19). Nitrianske biskupstvo vzniká na území, na ktoré si podľa starších dohôd robil nárok Pasov. Keďže proti uvedenému pasovský biskup Engelmar (874 - 897) v Ríme neprotestoval, zrejme túto skutočnosť akceptoval (Baláž 2015, 14 a inde)¹⁵.

Na tomto mieste je vhodné zamyslieť sa nad niektorými skutočnosťami. V prvom rade je to otázka voľby Nitry ako diecézneho biskupského sídla. Nitra s okolím má už v 6. – 8. storočí jednu z najväčších koncentrácií sídliskovej štruktúry, čo potvrdzuje jej špecifické postavenie ako hospodársko-správneho centra (Hanuliak 2019, 76, Ruttkay 2012, 120, Bednár – Ruttkay 2014, 230) a kryštalizačné jadro územia, z ktorého (ako sa dnes všeobecne usudzuje) sa vytvorilo niekedy začiatkom 8. storočia Nitrianske kniežatstvo. Nitra je rozhodne jedným z najvýznamnejších politických a kristianizačných centier včasnostredovekej strednej Európy (Bednár 2012, 145). Bezprostrednú nitriansku sídelnú aglomeráciu, husto osídlenú už od praveku, tvorilo v 9. storočí niekoľko hradísk a viacero osád so špecializovanou výrobou (Pieta-Ruttkay 2018, 24-25, Hanuliak, 2019, 86)¹⁶. V staršej literatúre sa predpokladalo, že kniežacie sídlo bolo na vyvýšenine neďaleko dnešného piaristického kostola (napr. Šášky 1981, 13), archeologické výskumy posledných rokov preukázali, že najvýznamnejšie miesto s najprepracovanejšou obrannou konštrukciou sa

však uvádza ako Ostrogót, či Alaman (Havlík 1992, 221). Zrejme bol odchovancom kláštora v Reichenou (Bagin 1982, 72).

¹³ Je príznačné, že pápež oslovuje Metoda ako „arcibiskupa panónskej cirkvi“, čo korešponduje s našimi skôr uvádzanými úvahami o formálnej titulárnej jurisdikcii.

¹⁴ V rokoch 874 – 880 patril ku hlavným poradcom a diplomatom na Svätoplukovom dvore (Bača 2016, 153; Charvát 2014, 226).

¹⁵ Wiching mu možno zaručil vplyv v centrálnej časti Veľkej Moravy (Baláž 2015, 18).

¹⁶ Staršie názory uvažovali o počte 6 rôzne opevnených hradísk, podrobnejšie archeologické výskumy dnes tento počet redukujú na 4 (Šalkovský 2019, 223).

nachádzalo na hradnom kopci s rozlohou 13 ha (Bednár 2012, 148; Ruttkey 2012, 136; Hanuliak 2019, 76). Aj v porovnaní s inými dobovými sídliskovými útvarmi v bezprostrednom dunajskom regióne je jasné, že Nitra zohrávala kľúčovú úlohu už pred svojím začlenením do Veľkej Moravy, k čomu došlo okolo roku 833¹⁷ po anexii moravského kniežata Mojmíra I. (pred 833 – 846). Prvý známy nitriansky knieža Pribina (? – 833, panónske knieža 840 – 861) bol aj s rodinou a družinou vyhnaný a po strastiplnej púti mu nakoniec kráľ Ľudovít Nemec dal do spravovania časť Panónie, kdesi na južnom cípe Blatenského jazera (dnes Balaton, Maďarsko), kde vybudoval svoje hlavné sídlo – Blatenský hrad (Mosaburg, dnes Zalavár)¹⁸.

Práve s osobou Pribinu je spojená zmienka o najstaršom písomne doloženom kostole nielen na našom území, ale v oblasti stredovýchodnej Európy vôbec. Podľa vsuvky v spise *O obrátení Bavorov a Korutánov* „jemu vysvätil niekdajší arcibiskup Adalram (821 – 836) kostol za Dunajom na jeho vlastnom majetku zvanom Nitrava“ (Conversio 2011, 11; Conversio 2011, 273, Špetko 1988, 28). V každom prípade existencia kresťanského chrámu svedčí o významnom postavení Nitry vo vtedajšej geopolitickej situácii. Postavenie samostatného centra si Nitra uchovala aj v neskoršom veľkomoravskom období, keď sa stala akoby údelným kniežatstvom „následníka trónu“ – za panovania Rastislava v nej sídlil Svätopluk a za vlády Mojmíra II. (894 – 907?) jeho brat Svätopluk II (894? – 899). Aj z týchto reálií je zrejme, že aj po Mojmírovej anexii bola Nitra významným veľkomoravským správnym a cirkevným centrom, možno hovoriť aj o akejsi sídelnej dualite s oficiálnym vládnyim sídlom (zrejme na Morave na mikulčických Valoch). Určité samostatné postavenie nitrianskeho kniežatstva je zrejme aj z dobových dokumentov, napr. ako „Regnum Zventibaldi“ z Fuldských análov, alebo z protestného listu bavorských biskupov z roku 900 a ešte z Kozmovej kroniky (König 2017, 10). Rovnako si významné postavenie zachovalo i v dobe prvých Arpádovcov. Keďže v období konsekrácie nitrianskeho kostola dominoval na našom území franský klérus, stala sa Nitra popri civilnom správnom centre zrejme aj sídlom cirkevnej správy. Dá sa predpokladať, že pasovský biskup tu zriadil achypresbyteriát (Judák 2011, 18), podobne, ako to bolo v Pribinovej Panónii. Išlo teda o hierarchický predstupeň, z čoho logicky vyplýva aj jeho voľba na biskupské sídlo. Viacerí autori tu predpokladajú aj kláštor a školu na výchovu domáceho kléru. Zdá sa, že Nitra bola silným oporným bodom franských misií a tento charakter nestratila ani po príchode byzantskej misie. Prvý historicky známy nitriansky biskup Wiching tu mal určite pevné zázemie a aj z toho dôvodu mohla na ňu padnúť voľba. V každom prípade môžeme očakávať, že po svojej konsekrácii urobil všetko pre to, aby v Nitre pôsobenie franského kléru posilnil, prípadne eliminoval slovienskych duchovných. Vyplýva to logicky z jeho konfrontačného vzťahu s arcibiskupom Metodom a jeho celkovým postojom k slovienskej liturgii.

Vynárajú sa tu aj úvahy, či na našom území nemohli existovať aj diecézy v staršom, predcyrilometodskom období, ktoré sa mohli stať základom neskoršieho cirkevno-správneho členenia, pričom by takou mohla byť práve Nitra. V tejto súvislosti nitriansky biskup Jozef Vurum (1827 – 1838) predpokladal v Nitre biskupstvo v 4. storočí za markomanskej kráľovnej Frigartil, ktorá podľa

¹⁷ Rok 833 je pravdepodobný, keďže gróf Ratbod, u ktorého hľadal Pribina útočisko, sa stal v tom roku správcom Východnej marky (Tönsmeier 2013, 29; Illáš 2017, 191). Žiaľ, slovenský preklad Tönsmeierovej štúdie je v niektorých častiach nepresný, aj protivýznamový.

¹⁸ Pribina sa najskôr odobral k správcovi Východnej marky Ratbodovi, ktorý bol možno jeho príbuzný. Po krste v Traismaueri došlo k rozporom a Pribina i s družinou odišiel hľadať útočisko najprv u Bulharov, následne u slavónskeho kniežata Ratimíra. Nakoniec gróf Salacho sprostredkoval zmier s Ratbotom a Pribina sa usádza v Panónii. Na svojom panstve, ktoré neskôr dostal od kráľa Ľudovíta do vlastníctva, vybudovali so svojím synom Koceľom 31 písomne zaznamenaných kostolov (Conversio 2011, 11-13; Conversio 2011, 273-277 a 280-282).

neho v Nitre sídlila¹⁹ a získala pre ňu biskupa Suniasa (Bugar 2007, 91). Tento názor sa všeobecne odmieta a Frigítline kráľovstvo sa hľadá skôr na území Dolného Rakúska (Kolník 2012, 37). Mohla však vzniknúť cirkevná organizácia formou archypresbyteriátov, sídliacich okrem Nitry aj v iných dôležitých veľkomoravských centrách (Bratislava, Trenčín, a pod.). Existenciu staršieho biskupstva v Nitre by mohli podporovať i zmienky vo Vatikánskom tajnom archíve, kde sú ako nitrianski biskupi pred Wichingom uvedení už spomenutý Sunias a Alkuin (Bugar 2007, 91)²⁰. Alkuina uvádza ako nitrianskeho biskupa tzv. Pilgrimovo falzum (MMFH III, 2011, 219)²¹. Podľa tohto falza mal Alkuin spravovať ako biskup Nitru údajne za čias pápeža Eugena II. (824 – 827) (Judák 2011, 18). Vzhľadom na nejasné historické údaje nemôžeme jednoznačne tvrdiť, že v Nitre už pred rokom 880 existovalo biskupstvo. Iná je však otázka, či na našom území nemohli pôsobiť „misijní“ biskupi, prípadne biskupi viazaní na mníšsku komunitu. Bez konkrétnych písomných prameňov to však ostáva len v polohe nepravdepodobnej hypotézy.

Dôležitým dôsledkom, ktorý vyplýva z rozboru pápežských dokumentov z roku 880 je skutočnosť, že z pôvodne voľnejšie koncipovaného Metodovho biskupského poslania, titulárne viazaného na Panóniu, sa stáva arcidiecézna štruktúra. Metod je už nazývaný arcibiskupom „cirkvi moravskej“, z formulácie o Wichingovi ako o jemu podriadenom sufragánovi možno jednoznačne uzatvárať arcidiecézne členenie so sídelnými biskupstvami. Nevieme presne, kde bolo Metodovo sídlo, podľa všetkého sa volalo Morava a odborníci sa prikláňajú k jeho stotožňovaniu s cirkevným okrskom v lokalite Sady v Uherskom Hradišti (Galuška 2014, 83)²². Arcidiecéza však ostala organizačne nedobudovaná. Ján VIII. síce povzbudzoval Svätopluka, aby vyslal aj ďalšieho vhodného kandidáta na biskupské svätenie, čím by sa docielil počet troch biskupov, umožňujúci svätiť podľa potreby aj ďalších, nemáme však žiadne správy, že by k uvedenému došlo. Naopak, všetky ďalšie udalosti potvrdzujú názor, že sa tak nestalo. Na Veľkej Morave namiesto funkčnej arcidiecézy vznikol napätý dualizmus medzi arcibiskupom Metodom a nitrianskym biskupom Wichingom. Metodovu pozíciu sťažoval aj fakt, že Svätopluk sa viac prikláňal k Wichingovi, čo možno spôsoboval aj jeho mocenský vzrast (a kalkulácie výhodnejšej západnej orientácie), takže Metoda pre svoje zámery viac nepotreboval (Bowlus 1995, 216, Betti 2014, 151). Môžeme temer s istotou tvrdiť, že Wiching z Nitry vytvoril profranskú a protimetodovskú základňu²³. Presný priebeh sporov medzi Wichingom a Metodom nepoznáme, ale všeobecne sa o ňom píše na viacerých miestach *Života Metodovho* (napr. *Život Metoda*, XII, XIII; *Život Metoda*, 2013, 53–54) a výrazne v Theofylaktovom *Živote Klimenta*²⁴. Je možné, že konflikt viedol až k Wichingovej exkomunikácii, ako by sa dalo vyvodzovať z listu pápeža Štefana V. (885 – 891) Svätoplukovi z apríla 885: „Kliatba však, ktorú on (Metod) vyriekol [...] uvalí sa na jeho hlavu“ (MMFH III, 2011, 189; Ratkoš 1964, 199).

¹⁹ Markomanská kráľovná Frigítal sa koncom 4. stor. obrátila na milánskeho arcibiskupa sv. Ambróza so žiadosťou poučenia o kresťanskej viere a poslanie biskupa. Správu zaznamenal Ambrózov životopisec Paulus (Bagin 1981, 27; Judák 2011, 18).

²⁰ Uvedení biskupi sú zaznačení na základe neskorších materiálov a preto tento údaj nemôže byť relevantný (Judák 2011, 472, pozn. 5).

²¹ Pasovský biskup Pilgrim (971 – 991) sa usiloval získať povýšenie svojej diecézy na arcibiskupstvo a pomocou falošných listín sa snažil dokázať, že Pasovu, ako nástupcovi zaniknutej loršskej diecézy podliehali aj biskupstvá v Panónii a na Veľkej Morave (podrobnejšie: Fichtenau 1964).

²² P. Selucký (2010, 110) zastáva názor, že Metodovým sídlom bolo hradisko sv. Klimenta pri Osvětimanoch na Morave.

²³ Zo *Života Metoda* XII sa dá usudzovať, že franskí duchovní (možno sám Wiching) sfalšovali pápežský list v neprospech Metoda a tak ho šírili (Škoviera 2012, 53).

²⁴ To je však mladšie dielo z prelomu 11. a 12. storočia, ktoré síce využíva starosloviensku predlohu, ale je poznačené aktuálnym rozkolom východnej a západnej cirkvi (Škoviera 2013, 97).

Možno toto bol dôvod, prečo sa Wiching, alebo jeho zástupcovia, sťažovali na Metoda u pápežskej kúrie, pričom ho zrejme opätovne obviňovali z heréz a porušovania prísahy. Okrem listu pápeža Štefana V. Svätoplukovi o tom svedčí aj inštrukcia legátom – biskupovi Dominikovi a kňazom Jánovi a Štefanovi, ktorých pápež poslal na Veľkú Moravu vyriešiť situáciu. Štefan V. zakazuje sloviansku liturgiu, Gorazdovi, ktorého Metod určil za svojho nástupcu, zakazuje vykonávať úrad, predvoláva ho do Ríma²⁵ a uvažuje tvrdé sankcie proti „vzdorovitým a neposlušným“. Pápež sám však nie celkom dôveroval správam, lebo v liste formuloval odsúdenie voči Metodovi (ešte nevedel, že už nežije) „ak sa tak preukáže“ (MMFH III, 2011, 189, Ratkoš 1964, 199). Po smrti sv. Metoda 6. apríla 885 sa nitriansky biskup Wiching stal jediným hierarchom na Veľkej Morave. Využitím pápežovej sankcie zlikvidoval Metodovo dielo a cyrilo-metodských učeníkov, ako nám to podrobne opisuje *Život Klimenta*, nechal vyhnúť z Veľkej Moravy (Škoviera 2010, 89-92; *Život Klimenta VII-XIII*; *Život Klimenta*, 2013, 116-118)²⁶. Jediným cirkevným hierarchom, a teda de facto do vymenovania nového arcibiskupa aj najvyšším správcom celej arcidiecézy, sa stal Wiching. V podstate nastala pre neho situácia vhodná na to, aby bol menovaný za „veľkomoravského“ arcibiskupa. O takýchto jeho aktivitách však nemáme žiadne správy. Zdá sa, že Wiching nemal v úmysle zachovať a budovať veľkomoravskú provinciu, ale ju považoval za jurisdikčné územie bavorských biskupstiev. Môžeme tak súdiť i zo skutočnosti, že keď začiatkom 90-tych rokov²⁷ Veľkú Moravu opustil a stal sa poradcom cisára Arnulfa (východofranský kráľ 887 – 899, od 896 cisár), usiloval sa roku 899 získať post pasovského biskupa (Judák 2011, 19; Baláž 2015, 19). Po jeho odchode nastala v cirkevnej oblasti na Veľkej Morave faktická kríza²⁸. Franskí kňazi, pôsobiaci na území Veľkej Moravy, sa pravdepodobne cítili viazaní na svoje diecézy a správali sa ako na svojom, prípadne misijnom území. Nebolo možné priamo svätiť nových kňazov, udeľovať sviatosť birmovania, rozhodovať v cirkevných záležitostiach, atď. Tieto úkony sa dali realizovať alebo mimo domácej pôdy, alebo cieľenou návštevou zahraničného biskupa. Veľkomoravská diecéza sa dostala do silnej závislosti od bavorských centier, pravdepodobne hlavne pasovského biskupstva. Nemáme žiadne správy o cirkevno-správnej situácii. Rím nevymenoval nového arcibiskupa, ani biskupov a nemáme vedomosti o tom, že by niektorá bavorská diecéza tu zriadila archyepresbyteriát. Nitra však zrejme naďalej fungovala ako miestne cirkevné centrum, predpokladáme tu sústredenie kléru i existenciu kláštora, ktorý mohol zabezpečovať cirkevnú správu aj na okolí²⁹.

Roku 899 vyslal pápež Ján IX. (898 – 900) na Veľkú Moravu arcibiskupa Jána a biskupov Daniela a Benedikta, ktorí tu vysvätili jedného arcibiskupa a troch biskupov (Bagin 1981, 112; Judák

²⁵ Gorazd je spomínaný nepriamo v inštrukcii v hl. XIV: „Nástupcovi, ktorého sa Metod opovážil určiť po sebe napriek ustanoveniam všetkých svätých otcov, z našej apoštolskej moci zakážete vykonávať úrad, kým nepríde k nám osobne [...]“ (MMFH III, 2011, 193; Ratkoš 1964, 201).

²⁶ Podľa životopiscových údajov išlo o 200 „služobníkov oltára“ – teda o kňazov, tých, čo mali nižšie svätenia, a zrejme aj reholníkov. Celkový počet vrátane žiakov bol iste vyšší. Viacerí autori však predpokladajú, že klerici domáceho veľmožského pôvodu nemohli byť vyhnaní, ale sa utiahli do rodových sídel a hradísk a boli vylúčení z možnosti verejného pôsobenia. Predpokladá sa, že takto mohol dopadnúť aj Gorazd (Hnilica 1988, 146; Škoviera 2010, 104).

²⁷ Jeho odchod z Veľkej Moravy sa neudáva jednotne. Uvažuje sa s rokmi 890-891 (Judák, 2011, 19 a 62), keďže 891 mal pôsobiť na Veľkej Morave ako Arnulfov posol, alebo rok 893 (napr. Below – Meinecke 1907, 67).

²⁸ V podstate to bola mocenská nevýhoda aj pre Svätopluka, lebo Wichingove znalosti pomerov zrejme využili franskí lídri (Gluchman 2018, 22).

²⁹ Mnohí autori predpokladajú benediktínsky kláštor na vrchu Zobor. V povesti o Svätoplukovi pražský kanonik Kozmas spomína na Zobore pustovníkov (Kozmova kronika česká; Kozmova kronika česká, 1964, 365).

2011, 19)³⁰. Paradoxne máme informácie o obnovení „veľkomoravskej provincie“ i počte biskupstiev z uvedeného protestného listu bavorských biskupov, ktorí sa voči tejto udalosti ohradzovali (list publikoval Ratkoš 1964, 206-211, najnovšie MMFH III, 2011, 196-208)³¹. Veľkomoravská cirkevná provincia tak bola obnovená z pápežského rozhodnutia, čím dostala primerané uznanie³². Odborníci predpokladajú, že arcibiskupským stolcom bolo staršie Metodovo sídlo – zrejme cirkevný komplex Sady pri Uherskom Hradišti (Galuška 2014, 83) – a ďalšie biskupstvá situujú do Nitry (Bagin 1981, 113; Judák 2011, 19). Ostatné z biskupských sídel sú predmetom rozsiahlej diskusie³³, ktorú na tomto mieste nebudeme spomínať. Stažnosť bavorského episkopátu je založená na tvrdení, že Veľká Morava patrí oddávna do pasovskej diecézy a vysvätením uvedených hierarchov došlo k narušeniu jej celistvosti³⁴. Samozrejme, ani v tej dobe nebolo možné, aby v jednom biskupstve pôsobilo viacero nezávislých biskupov (Zubko 2016, 21), avšak bavorskí biskupi zamlčali viaceré dôležité skutočnosti – vôbec nespomínajú arcibiskupa Metoda ani Veľkomoravskú arcidiecézu a Nitru (hoci bola jednoznačne na území, ktoré Pasov považoval v zmysle dohôd z prelomu 8. a 9. storočia za svoju sféru) tendenčne vylučujú³⁵, aby nemuseli uznať, že už Wichingovým svätením bolo nitrianske biskupstvo z diecézy Pasova vyčlenené, a to priamo pápežským rozhodnutím (Baláž 2015, 21 a inde). Túto skutočnosť bavorskí biskupi len nedávno sami použili v spore s cisárom Arnulfom proti Wichingovi, ktorý sa s jeho podporou roku 899 chcel stať pasovským biskupom. Vtedy argumentovali, že je to nemožné, lebo dotýčný je právoplatným biskupom v Nitre (Baláž 2015, 19). Hoci v iných textoch sme v súlade so všeobecným presvedčením sami uvažovali nad Nitrou ako z jedným zo štyroch obnovených biskupstiev (napr. Botek 2014, 30) a je to logické i v zmysle nadväzovania na diecéznu kontinuitu, nemusí to tak byť. Bavorskí biskupi tvrdia, že v pasovskej diecéze pápežskí legáti ustanovili nové štyri biskupstvá. Keďže súčasne tvrdia, že Wiching bol za biskupa vysvätený mimo rámca Pasova (čím sa zriekajú práva nad Nitrianskom), je možné, že všetky štyri biskupstvá boli na území Moravy, resp. nezahrňali Nitru. Táto hypotéza musí byť však podrobená hlbšej analýze a predpokladá, že biskupi podávajú pravdivú informáciu³⁶.

Ak aj jeden z nových biskupov bol určený pre Nitru, nie je jasný ďalší osud biskupstva. Okolo roku 907 Veľká Morava ako útvar zaniká, resp. rozpadá sa jej ústredná moc pravdepodobne po smrti Mojmirá II. Istotne nedochádza k celkovému kolapsu, ale atomizácii na menšie civilné

³⁰ Viacerí autori predpokladajú, že sa tak stalo na základe žiadosti Mojmirá II, ktorý si uvedomoval dôležitosť samostatnej cirkevnej organizácie, nie je to však priamo zaznačené (Hrušovský 1988, 108-109).

³¹ List písali salzburský arcibiskup Theotmar, frízinský biskup Uvald, eichstättsky Erchanbald, brixenský Zachariáš, regensburský Tuto a pasovský Richarius (Summo pontifici; Summo pontifici 2011, 200; Bavorský episkopát pápežovi; Bavorský episkopát pápežovi, 1964, 207).

³² V uvedenom období bolo územie Veľkomoravskej ríše menšie, než za Svätopluka. Okrajové a vzdialené územia odpadli prvé, Čechy sa pričlenili do závislosti od Frankov, stratila sa veľká časť Panónie. Je otázka, v akom rozsahu došlo r 899 k obnoveniu provincie: či v pôvodnom, alebo v dobovo aktuálnom. Možno predpokladať, že územne sa týkala už len častí bezprostredne náležiacich pod Mojmirovu vládu. V takom prípade (vzhľadom na počet biskupov) bola obnovená dokonca s väčšou cirkevno-právnou silou, než pôvodne. Štyria biskupi tvorili dostatočný počet nielen na príslušné sviatostné úkony, ale boli spôsobilí svätiť podľa potreby i nových biskupov.

³³ Súhrne k diskusii J. Steinhübel (1994).

³⁴ „Veď jedno biskupstvo je rozdelené na päť [...]“ (Summo pontifici; Summo pontifici 2011, 200; Bavorský episkopát pápežovi; Bavorský episkopát pápežovi, 1964, 208).

³⁵ „Váš predchodca [...] vysvätil Wichinga za biskupa, avšak vôbec ho nevyslal do onoho starého Pasovského biskupstva, ale k istému na vieru obrátenému národu [...]“ (Summo pontifici; Summo pontifici 2011, 202; Bavorský episkopát pápežovi; Bavorský episkopát pápežovi, 1964, 208; Baláž 2015, 16).

³⁶ Vzhľadom na skutočnosť, že biskupi skresľujú viaceré fakty, mohli zamlčať aj skutočnosť, že jeden z biskupov bol svätený pre Nitru.

i cirkevné jednotky pod správou jednotlivých veľmožov, či cirkevných hodnostárov (Botek 2014, 153). Veľkomoravský štátny útvar tak postupne zaniká a pre nájazdové maďarské kmene nepredstavuje väčšiu hrozbu. Možno predpokladať, že neznámy nitriansky biskup, ak nezahynul počas vojnových udalostí okolo roku 907, skončil svoje pôsobenie niekedy v 20-tych rokoch 10. storočia, a tým nitrianske biskupstvo zaniklo³⁷. Jeho tradícia však pokračuje v existencii kapituly, ktorá vznikla možno už na prelome 9. – 10. storočia. V listine z roku 1006 sa uvádza, že prvý uhorský kráľ sv. Štefan (1000 – 1038) pri svojom príchode do Nitry tu našiel 9 kňazov – kanonikov (Judák 2011, 21). Kapitulou obdaroval výsadami, ale biskupstvo neobnovil, možno aj z toho dôvodu, že novovzniknuté ostrihomské biskupstvo sa temer zhodovalo s rozlohou pôvodného nitrianskeho biskupstva. K obnoveniu nitrianskeho biskupstva (pravdepodobne jednoduchým prechodom prepošstva na biskupstvo – Judák 2011, 24) došlo až za kráľa Kolomana (1095 – 1116), pričom presný rok nie je známy³⁸.

Sprievodnou otázkou je existencia biskupského chrámu. Cirkevná jurisdikcia potrebovala pre svoj plný výkon nielen formálne právomoci, ale na výkon kultu bol potrebný patrične reprezentatívny priestor, v rámci ktorého sa kult mohol vykonávať (Botek 2014, 20). Uvedený predpoklad je o to dôležitejší, že nešlo o biskupa s osobnými právomocami, ako mohol byť biskup misijný, alebo spojený s istým rehoľným spoločenstvom³⁹, ale o zriadenie diecézy v jej logických štruktúrach. V takejto situácii musel byť k dispozícii „hlavný“ biskupský – diecézny chrám. Takúto sakrálnu stavbu teda musíme predpokladať aj v Nitre. Žiaľ, vplyvom nepretržitého kontinuálneho vývoja Nitry až do súčasnosti je možná nálezová situácia značne skomplikovaná. Nové a nové stavebné vrstvy zničili a prekryli staršie situácie, ktoré máme zachované len v mizivých fragmentoch, alebo sekundárnych polohách⁴⁰. To je však skúsenosťou výskumov mnohých európskych mestských lokalít – stav v Nitre je podobný viacerým sídelným útvarom, kde stavebná činnosť prebiehala počas stáročí kontinuálne a zničila, alebo prekryla staršie, listinne spomínané objekty⁴¹.

Význam Nitry ako cirkevného centra možno doložiť už pred vznikom Veľkej Moravy so známym údajom, že salzburský arcibiskup Adalram vysvätil Pribinovi na jeho majetku *Nitrava* kostol⁴². Vysvätenie sa predpokladá v roku 828, keď Adalram sprevádzal kráľa Ľudovíta na výprave proti Bulharom⁴³. Otvorenou ostáva otázka, prečo kostol v Nitre – teda na území severne nad Dunajom, ktoré prislúchalo Pasovu, vykonal uvedený úkon salzburský arcibiskup – na tomto mieste ju však nebudeme riešiť⁴⁴. Hľadanie Pribinovho kostola sa stalo témou dňa pri tisícroč-

³⁷ Nezaniklo však osídlenie, dokonca nie je archeologicky zdokumentovaná vojenská pacifikácia Nitry a dokladá sa kontinuita v pochovávaní (Hájnik 2019, 117).

³⁸ Zrejme v období rokov 1109 – 1110 (Bugan 2007, 59). V tejto súvislosti nie je celkom vyjasnená situácia so sv. Bystrikom, označovaným za nitrianskeho biskupa, ktorý zomrel počas domáceho povstania v roku 1046 spolu s biskupmi Gerardom a Buldusom a boli spoločne kanonizovaný (Bugan 2007, 76-80).

³⁹ Wiching bol síce benediktín, ale jeho biskupská konsekrácia bola spojená s územnou diecézou a nie s osobnými kompetenciami.

⁴⁰ Opačne je to napr. v lokalite Valy pri Mikulčiciach, kde po zániku Veľkej Moravy osídlenie v podstate nepokračovalo a archeológovia mohli skúmať priame situácie bez neskorších zásahov.

⁴¹ Napr. v Pasove je zaznačený kostol zo začiatku 5. stor., ktorý po roku 460 „skrášlil“ sv. Severín, avšak archeologicky nie je jednoznačne určený (Päffgen 2016, 288).

⁴² Spomína to vsuvka v diele O obrátení Bavorom a Korutáncov (Conversio 2011, 11; Conversio 2011, 273).

⁴³ Uvedený dátum, akceptovaný aj súčasnými historikmi, uviedol už roku 1835 nitriansky biskup Jozef Vurum (Bagin 1981, 43). Na tomto mieste nebudeme reflektovať zložitú otázku okolo dôvodu vysviacky kostola, ktorá je medzi odborníkmi diskutovaná hlavne z dôvodu, že Pribina je v dobovom zázname opisovaný ako pohan. Uvedená skutočnosť sa vysvetľuje rozlične a nechýbajú aj názory o jej spochybní (súhrnne: Botek, 2018, 93-94).

⁴⁴ Len okrajovo spomeňme, že sa napr. predpokladá, že záujmové sféry boli jednoznačne vyčlenené až v roku 829, prípadne v tom niektorí vidia kompetenčné spory o naddunajské územie Pasova a Salzbutrgu

ných oslavách roku 1933, pričom sa stotožňoval s východnou časťou „Dolného kostola“ nitrianskej katedrály s apsidálnym záverom⁴⁵. A to aj napriek negatívnym výsledkom archeologického výskumu, ktoré túto časť datovali do prelomu 12./13. storočia (Bednár – Poláková 2011, 186). Kontinuálna stavebná činnosť v hradnom okrsku temer úplne zničila najstaršie nálezy. Niektoré nálezové situácie však umožňujú predpokladať v tomto priestore murovanú stavbu z 1. polovice 9. storočia. Pod veľkomoravským valom I sa našli na dvoch miestach maltové zhluky (stavebný odpad a zvyšok po miešaní), v samotnom vale sekundárne použitá stavebná suť a poukazuje sa na podobnosť s maltou fragmentu muriva zisteného v severovýchodnej časti paláca (Bednár 2012, 148-149, Bednár – Ruttkay 2014, 231). Nálezy dokladajú neznámu murovanú stavbu na vrchole hradného kopca, ktorá bola s najväčšou pravdepodobnosťou sakrálnym objektom, ktorým mohol byť uvedený Pribinov kostol (Šalkovský 2019, 223).

Väzba medzi kostolom, vysväteným Pribinovi, a neskorším situovaním biskupstva do tohto sídla nebude iste náhodná (König 2017, 22). Môžeme predpokladať, že Nitra sa stala misijným centrom franského duchovenstva. Archeologické nálezy i fragmenty architektonických článkov svedčia o ďalšej stavebnej aktivite v 2. polovici 9. storočia. Došlo k výstavbe obranného valu okolo celého obvodu hradného kopca. Na jeho vrchole vznikol nový rozsiahly stavebný komplex a došlo k výraznej prestavbe staršieho objektu, ktorú charakterizuje stavebný materiál v podobe kvádrového muriva z bieleho litotamniového vápenca. Veľké množstvo kvádrov druhotne použili v zásype komorového valu z 11. storočia a v murive neskorománskej časti kostola z prelomu 12./13. storočia (Bednár 2012, 149, Bednár – Ruttkay 2014, 232). Okrem fragmentov muriva sa našli aj časti dvoch architektonických článkov v sekundárnej polohe, jeden s reliéfnym zdobením na báze perlovca, druhý s trojakou dekoráciou rustikalizujúcich motívov (akantových listov, jazykov, ľudských hláv)⁴⁶. Väčšinou sa dokladá ich súvislosť s karolínskym prostredím – výrazovo nepochopené tvaroslovie umožňuje uvažovať o 9. storočí (Bednár 2011, 118). Názor o antickom pôvode (napr. Steinhübel 2004, 13-14) nenašiel v odbornej obci zástancov. Zvyšky muriva sa nachádzajú sekundárne aj vo vale II, datovanom do začiatku 11. storočia (Bednár – Poláková 2011, 187). Je vysoko pravdepodobné, že k tejto prestavbe došlo v 2. polovici 9. storočia a to v súvislosti so vznikom nitrianskeho biskupstva⁴⁷. Starší Pribinov chrám zrejme nevyhovoval novej reprezentačnej funkcii. Ak si uvedomíme, že biskupom sa stal Wiching, je logická karolínska proveniencia spomenutých architektonických článkov. Staviteľia pravdepodobne prišli z niektorej bavorskej dielne – analogicky môžeme spomenúť staviteľov, ktorých poslal salzburský arcibiskup Liupram (836 – 859) Pribinovi na stavbu chrámu sv. Hadriána (Conversio 2011, 11; Conversio 2011, 275). O to skôr mohol získať takýchto staviteľov Wiching – aj z niektorej kláštornej huty.

Ak si uvedomíme, že v lokalite Valy pri Mikulčiciach, považovanej za mocenské centrum Veľkej Moravy, sa doposiaľ archeologicky odkryli zvyšky 10 - 12 kostolov (v závislosti od interpretácie) a v aglomerácii Staré Město-Uherské Hradište (vo veľkej miere narušenej mladšou zástavbou) je to 5 objektov a niekoľko ďalších bez možnosti presného zaradenia, je jasné, že aj na území Nitry, ktorá bola jedným z veľkomoravských centier, muselo existovať viacero sakrálnych stavieb. Stáročný kontinuálny stavebný vývoj však má za následok nielen ich zánik, ale aj stratu ich stôp temer

(Špetko 1988, 29; Ruttkay 2012, 120). Salzburský arcibiskup Liupram svätzil osobne kostoly Pribinovi a Kocelovi v Panónii. Kardash spomína, že niektoré územia v Panónii sa jurisdikčne menili ešte v 30-tych rokoch 9. storočia (Kardash 2019, 17-18).

⁴⁵ Súhrne o dobových názoroch napísal Peter Ivanič (2008, 60-69).

⁴⁶ Tento druhý fragment sa najnovšie datuje na koniec 11. stor. (Samuel – Pomfyová – Buran 2017, 498).

⁴⁷ Alternatívne sa uvažuje o úzkej väzbe murovaných stavieb s obdobím vlády Svätopluka I. (Hanuljak 2019, 78).

bez zvyškov. Len výnimočne je možné naraziť na fragmenty ranostredovekej architektúry. Možno spomenúť napr. fragmenty sutiny s omietkou podobnou veľkomoravskej pri výkope na Kupeckej ulici, umožňujúce predpokladať sakrálnu stavbu v 9. storočí na predhradí (Ruttkayová – Ruttkay 1997, 109). Na základe datovania niektorých hrobov do veľkomoravského obdobia v priestore niekdajšieho hradiska v polohe „Víšok“ (pri piaristickom kostole) sa pripúšťala existencia ďalšej sakrálny stavby (súhrnne Fusek – Bednár 2008, 36). Ostatné vyhodnotenie hrobov ich charakterizuje ako rozptýlené v sídliskovom prostredí a teda ich vzťah k predpokladanému kostolu sa nedá dokázať (Hanuliak 2019, 81).

Veľký počet sakrálnych stavieb na spomenutých dvoch moravských lokalitách viedol k hypotéze o tzv. „rodine kostolov“. V zásade ide o uplatnenie spôsobu rímskej „procesnej liturgie“, ktorá sa na väčšie slávnosti konala postupne v rôznych mestských kostoloch Ríma za účasti veriacich i duchovenstva. Jej prenos do západnej Európy súvisí s „rímskou imitáciou“ karolínskeho obdobia a vyskytoval sa vo všetkých väčších mestách a hlavne v biskupských sídlach. Práve tento zvyk, uplatňovaný vo franskom prostredí, mohol ovplyvniť i situáciu sakrálny topografie na Veľkej Morave a môžeme ho predpokladať aj v Nitre (súhrnne Pomfuyová 2010). Uvedený názor výrazne podporuje skutočnosť, že Nitra bola silným cirkevným strediskom franského duchovenstva, a tak spomenutá prax i tu mohla viesť k vzniku viacerých sakrálnych objektov, najmä po vysviacke Wichinga za Nitrianskeho biskupa. Preto by bolo logické očakávať v nitrianskom sídelnom okrsku nálezy viacerých sakrálnych architektúr.

Za jeden z takýchto objektov sa dlho pokladal nález staršej stavby na Martinskom vrchu, ktorá sa našla pod asanovaným románskym kostolom. Ide o jednodolie s rovným záverom, z ktorého sa okrem základového muriva lode miestami zachovali aj zvyšky nadzemného muriva svätyne. Autor výskumu dotoval najstaršiu fázu do polovice 9. storočia a vyslovil názor o možnom stotožnení objektu s už spomínaným Pribinovým kostolom (Chropovský 1972, 194-195). Jeho tvarovú skladbu neinterpretoval správne – do jeho dĺžky začlenil aj mladšiu západnú prístavbu⁴⁸. Korekcia sa uskutočnila vďaka revíznemu výskumu z rokov 1997 a 2005 (Ruttkay 2011, 60-61)⁴⁹. Objekt bol omietnutý, na omietkových úlomkoch sa zachovali zvyšky freskovej maľby v okrových a červených lineárnych vzoroch⁵⁰. V nálezoch sa potvrdili aj zvyšky maltovej podlahy. B. Chropovský poukazoval na karolínsky typ stavby s rovným záverom, spomenul ale aj juhoeurópske – dalmátske príklady, a uviedol, že technika budovania základov – ukladania veľkých kameňov pod náročia – je analogická Pribinovmu zalavárskemu kostolu (Chropovský 1972, 181). Vzhľadom na skutočnosť, že masívna hrúbka murív je obdobná s príkladom z franského prostredia, sa uvažovalo, že objekt mohla stavať franská misia, možno ešte za Pribinovho pôsobenia (Štefanovičová 2001, 114). Pri ostatnom vyhodnotení novoodhalených situácií sa dnes nedá s určitosťou potvrdiť, či uvedená stavba spadá do obdobia Veľkej Moravy, pretože chýbajú jednoznačne datované skutočnosti (aj vplyvom invázií zásahov (Fusek – Bednár 2008, 36; Samuel 2015, 125))⁵¹. Datovanie do veľkomoravského obdobia nie je teda úplne vylúčené, ale predbežne spochybnené.

⁴⁸ Chrám sa nachádzal v areáli využívanom armádou, preto bol jeho výskum časovo limitovaný. To spôsobilo aj urýchlené uzavretie výskumnej správy bez dostatočne podrobného zamerania a z toho plynúce nejednoznačné interpretácie pôdorysu, dokonca i rozdielne tvarové pomery.

⁴⁹ Zistilo sa, že murivo bolo dodatočne výrazne narušené výkopmi pre trasovanie inžinierskych sietí – zničená bola temer celá južná stena, časť západnej a aj svätyne. Mnohé predtým dokumentované úseky murív a základov zanikli. Po zmene užívateľských vzťahov sa pristúpilo koncom roku 2013 k celkovému odokrytiu nálezov.

⁵⁰ Analýzy preukázali, že na zľahka vyhladený povrch bola nanosená hustejšia, piesok obsahujúca kaša. Polychrómia bola nanášaná do čerstvej vlhkej masy v dvoch vrstvách (Hammer – Misar 2001, 148).

⁵¹ Diskutovaná je aj samotná existencia opevneného sídla (Šalkovský 2019, 224).

Na území Nitry okrem už spomenutých nejednoznačných nálezov nemáme priame doklady veľkomoravských sakrálnych architektúr. Je otázne, či niektoré ranorománske stavby nemôžu stáť na mieste zaniknutých veľkomoravských chrámov. Tu by bolo možné spomenúť kostol sv. Štefana v Párovciach. Súčasný románsky kostol s polkruhovou apsidou je postavený na zvyškoch staršej stavby s apsidou podkovovitou. Autor výskumu najstaršiu časť datoval do 10. storočia (Polla 1964, 14), so staršími názormi sa v súčasnosti polemizuje aj z dôvodu nedôsledného publikovania nálezových skutočností⁵². Najnovšie vyhodnotenie uvádza jeho vznik najneskôr na prelom 11. a 12. storočia (Samuel 2015a, 128). Jednoznačné odpovede môže dať len nový výskum. Aj neďaleký dražovský Kostol sv. Michala je postavený na starších základoch s podkovovitou apsidou. Pôvodne sa predpokladalo, že bol súčasťou zaniknutého zemepanského sídla. Dnešné poznatky síce zistené zvyšky opevnenia charakterizujú ako veľkomoravskú tradíciu, na základe hrobov predpokladajú ich vznik v 11. storočí (Šalkovský 2019, 225). Najstaršia fáza kostola nie je spoľahlivo datovaná, odraziť sa možno od druhej stavebnej etapy, pochádzajúcej asi z polovice 11. storočia (Paulusová 2011, 109), resp. zo začiatku 12. storočia (Samuel 2015b, 131). Obe spomenuté stavby nemajú zistené veľkomoravské substancie, ale principiálne nie je vylúčený ich vznik na miestach starších zaniknutých objektov. Naznačené súvislosti môžu implikovať hustejšiu sieť veľkomoravských sakrálnych objektov v intraviláne Nitry, resp. jej bezprostredného okolia.

Záver

Nitra si ako sídlo Pribinovho kniežatstva udržala svoje výnimočné postavenie aj v období Veľkej Moravy, bola jedno z najrozvinutejších naddunajských sídel a stredisko civilnej i cirkevnej správnej štruktúry. Tento význam podčiarkuje i prvá písomná zmienka o vysviacke kresťanského chrámu i neskoršie samostatné postavenie v rámci Veľkej Moravy, ktoré sa prenieslo i do ranouhorskeho štátu. Stala sa strediskom franskej misijnej aktivity a možno i sídlom archyepresbyteriátu. Nie je preto náhodné, že roku 880 bola práve ona zvolená za biskupské sídlo novosväteného biskupa Wichinga. Stret západnej a východnej cirkevnej koncepcie sa premietol do stretu Wichinga k arcibiskupovi Metodovi a vyústil neskôr do vyhnania Metodových žiakov. Dominantnosť franského kléru ostala zachovaná aj po odchode Wichinga do Arnulfových služieb. Možno oprávnené predpokladať, že po obnovení arcidiecézy v roku 899 bola Nitra jedným zo sídel nových hierarchov, ako to môžu naznačovať i zmienky v neskorších listinách. Po definitívnom zániku Veľkej Moravy nitrianske biskupstvo prežíva vo forme kapituly a k jeho obnoveniu dochádza až začiatkom 11. storočia. Kontinuálny rozvoj sídla zničil priame stavebné doklady biskupského sídla i chrámu. Z archeologických nálezov stavebných fragmentov však môžeme predpokladať sakrálne stavby na hradnom kopci i v terajšej mestskej zástavbe. Analogicky k situácii v iných veľkomoravských centrách môžeme predpokladať aj väčšie zoskupenie kostolov, možno na spôsob karolínskej „procesnej“ liturgie.

REFERENCES

- Bača, Robert. 2016. K patrocíniumu kostola sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch. In *Slovenská archeológia* LXIV/1, 145-176.
- Barteková, Anna. 2014. Kostol sv. Štefana v Nitre – Párovciach. In *Musaica XXVIII*. Zborník Filozofickej fakulty UK. Bratislava, 163-190.
- Bagin, Anton. 1982. Apoštolové Slovanů Cyril a Metoděj a Velká Morava. Praha.

⁵² A. Barteková (2014, 168) datovala túto časť najskôr do 11. storočia.

- Baláž, Peter. 2015.* Pseudokresťanskí Moravia, Nitrianski neofyti a najkresťanskejší Frankovia [Pseudo-Christian Moravians, the Neophytes of Nitra and the Earnest Christian Franks]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 8, 14-24.
- Bavorský episkopát pápežovi. 1964.* Bavorský episkopát pápežovi. In Ratkoš, Peter (eds.) Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava, 206-210.
- Bednár, Peter. 2011.* Počiatky nitrianskeho hradu. In Judák, Viliam – Bednár, Peter – Medvecký, Jozef (eds.). Kolíska kresťanstva na Slovensku. Nitriansky hrad a Katedrála sv. Emerána v premenách času. Nitra, 114-121.
- Bednár, Peter. 2012.* Nitra v časoch pôsobenia sv. Konštantína – Cyrila a sv. Metoda. In Panis, Branislav – Ruttkay, Matej – Turčan, Vladimír (eds.). Bratia, ktorí menili svet – Konštantín a Metod. Bratislava, 145-156.
- Bednár, Peter – Poláková, Zuzana. 2011.* Katedrála sv. Emerána. In Judák, Viliam – Bednár, Peter – Medvecký Jozef (eds.). Kolíska kresťanstva na Slovensku. Nitriansky hrad a Katedrála sv. Emerána v premenách času. Nitra, 184-207.
- Bednár, Peter – Ruttkay, Matej. 2014.* Nitra. In Kouřil, Pavel a kol. (eds.). Velká Morava a počátky křesťanství. Brno, 229-234.
- Below, Georg von – Meinecke, Friedrich. 1907.* Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte. Abteilung IV. München – Berlin, 1907.
- Betti, Maddalena. 2014.* The making of christian Moravia. Papal power and political reality. Leiden – Boston.
- Botek, Andrej. 2014.* Veľkomoravské kostoly na Slovensku a odraz ich tradície v neskoršom období. Bratislava.
- Botek, Andrej. 2018.* K otázke novej kanonizácie našich panovníkov z najstarších dejín. In Historický zborník 28/1. Martin, 91-116.
- Bowlus, Charles. 1995.* Franks, Moravians and Magyars. The Struggle for the Middle Danube 788 – 907. Philadelphia.
- Bugan, Bystrík. 2007.* Svätý Bystrík. Bratislava.
- Conversio. 2011.* Conversio Bagoariorum et Carantanorum (Obrácení Bavorů a Korutánců), 2011. In Bartoňková, Dagmar – Večerka, Radoslav (eds.). Magnae Moraviae Fontes Historici III. Diplomata. Epistolae. Textus Historici Varii. Edicio secunda, revisa et aucta. Prameny k dejinám Veľkej Moravy III. Listiny, listy, různé historické texty. Druhé, revidované a rozšírené vydání. Praha, 253-283.
- Curta, Florin. 2019.* Eastern Europe in the Middle Ages (500–1300). Leiden.
- Dopsch, Heinz. 1986.* Passau als Zentrum der Slawenmission. Ein Beitrag zur Geschichte des „Grossmährischen Reiches“. In Südostdeutsches Archiv 28-29, 5-28.
- Fichtenau, Heinrich. 1964.* Urkundenfälschungen Pilgrims von Passau. In Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs 8. Linz, 81-100.
- Fusek, Gabriel – Bednár, Peter. 2008.* Die (vermutete) Kirche am Burgberg in Nitra (Slowakei). In Pippal, Martina – Heiko, Daim (eds.). Frühmittelalterliche Wandmalereien aus Mähren und Slowakei. Architektonischer Kontext und herstellungstechnische Analyse. Monographien zur Frühgeschichte und Archäologie 12. Innsbruck, 31-45.
- Gallusová, Michaela – Herucová, Angelika. 2013.* Konštantín a Metod v Panónii – zastavenie u Kocela. In Lukáčová, Martina – Husár, Martin – Ivanič, Peter – Hetényi, Martin (eds.). Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda. Nitra, 110-120.
- Galuška, Luděk. 2014.* Křesťanství v období byzantské misie a Metodějova arcibiskupství na bázi archeologických pramenů z oblasti Veligradu – Starého Města a Uherského Hradiště. In Kouřil, Pavel et al. (eds.). Cyrilometodějská misie a Europa. Brno, 74-85.

- Gluchman, Vasil.* 2018. Ethics and Politics of Great Moravia of the 9th. Century. In *Ethics and Bioethics (in Central Europe)*, Vol. 8/1-2. Warszawa, 15-31.
- Goldberg, Eric, J.* 2006. *Struggle for Empire Kingship and Conflict under Louis the German, 817 – 876.* Ithaka + London.
- Hájnik, Jakub.* 2019. Včasnostredoveké sekerovité hrivny z územia strednej Európy. In *Musaica archaeologica* 4/2, 111-172.
- Hanuliak, Milan.* 2019. Štruktúra veľkomoravského hradskeho mesta Nitrava na základe pochovávaní. In *Jenčík, Peter – Staneková, Zuzana (eds.). Hradiská - svedkovia dávnych čias II.* Dolná Mariková, 75-89.
- Hammer, Ivo – Misar, Matthias.* 2001. Frühmittelalterliche Wandmalerei zwischen March- und Donautal – Vorbericht. In *Galuška, Luděk – Kouřil, Pavel – Měřínský, Zdeněk (eds.). Velká Morava mezi Východem a Západem. Sborník příspěvků mezinárodní vědecké konference.* Brno, 139-154.
- Havlík, Lubomír, E.* 1992. *Kronika o Velké Moravě.* Brno.
- Hetényi, Martin.* 2008. K platforme politiky Rastislava pred príchodom byzantskej misie [On the basis of Rastislav's policy before the Byzantine mission arrival]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 1, 70-83.
- Hnilica, Ján.* 1988. Sv. Cyril a Metod – ich pomer k Sv. Písmu a vzájomné vzťahy s Rímom. In *Kružliak, Imrich – Hnilica, Ján (eds.). Prvoučiteľ národa slovenského. Zborník na pamiatku tisícstého výročia smrti sv. Metoda.* Rím, 113-152.
- Hrušovský, František.* 1988. Styky slovenských kniežat so Svätou stolicou. In *Kružliak, Imrich – Hnilica, Ján (eds.) Prvoučiteľ národa slovenského. Zborník na pamiatku tisícstého výročia smrti sv. Metoda.* Rím, 74-112.
- Charvát, Petr.* 2014. A montibus usque ad mare: Morava a Benátky v 9. století. In *Kouřil, Pavel et al. (eds.). Cyrilometodějská misie a Europa.* Brno, 226-229.
- Chropovský, Bohuslav.* 1972. Príspevok k problematike cirkevnej architektúry a počiatkoch kresťanstva na Slovensku. In *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok* 8. Bratislava, 173-208.
- Illáš, Martin.* 2011. Adriatický pôvod niektorých predrománskych kostolov v strednom Podunajsku. In *ARS* 44/2, 252-270.
- Illáš, Martin.* 2017. Niekoľko úvah o Pribinovi, Mojmirovcoch a Veľkej Morave (príspevok k diskusi o včasnostredovekých dejinách Moravy a západného Slovenska). In *Moravský historický sborník. Ročenka Moravského národného kongresu 2011 – 2016.* Brno, 179-247.
- Ivanič, Peter.* 2008. Pribinov kostol v Nitre v zrkadle historiografie [Problematics of Pribina's church in Nitra from the perspective of historiography]. In *Konštantínove listy [Constantine's Letters]* 1, 60-69.
- Ivanič, Peter.* 2011. Západní Slovania v ranom stredoveku. *História – kultúra – hospodárstvo – náboženstvo.* Nitra.
- Judák, Viliam.* 2011. Dejiny Nitrianskeho biskupstva. In *Judák, Viliam – Bednár, Peter – Medvecký Jozef (eds.). Kolíska kresťanstva na Slovensku. Nitriansky hrad a Katedrála sv. Emerána v premenách času.* Nitra, 14-63 a poznámky na 472-476.
- Kardash, Ostap.* 2019. Проблема розмежування місіонерських сфер впливу латинських церковних діоцезів на пост-аварському просторі першої половини IX ст. (The problem of demarcation of the missionary spheres of influence of the Latin Church dioceses in the post-Avar space during the first half of the 9th century. In *Українсько-угорські етуди. Вип. 3. (Ukrainian – Hungarian Studies. Output 3.).* Lwow, 6-34.
- Kolník, Titus.* 2012. Počiatky kresťanstva v strednom Podunajsku vo svetle historických a archeologických prameňov. In *Panis, Branislav – Ruttkay, Matej – Turčan, Vladimír (eds.). Bratia, ktorí menili svet – Konštantín a Metod.* Bratislava, 9-46.

- König, Tomáš. 2017.* The Great Moravian territory of Nitra. Cultural manifestations, territorial scope and the ethnic and social-political identity of its population. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* 5/2, 9-28.
- Kozmova kronika česká. 1964.* Kozmova kronika česká. In *Ratkoš, Peter (eds.) Pramene k dejinám Velkej Moravy*. Bratislava, 363-365.
- Kožiak, Rastislav. 2006.* Christianizácia Avarov a Slovanov na strednom Dunaji – príbeh svätcov-misionárov. Svätá vojna, alebo kultúrny šok? In *Kožiak, Rastislav – Nemeš, Jaroslav (eds.) Svätec a jeho funkcia v spoločnosti I*. Bratislava, 121-148.
- Marsina, Richard. 1985.* Metodov boj. Bratislava.
- Marsina, Richard. 2013.* Zápas o používanie slovanského jazyka v liturgii na Velkej Morave. In *Lukáčová, Martina – Husár, Martin – Ivanič, Peter – Hetényi, Martin (eds.) Tradícia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda*. Nitra, 101-109.
- MMFH III. 2011.* Bartoňková, Dagmar – Večerka, Radoslav (eds.). *Magnae Moraviae Fontes Historici III. Diplomata. Epistolae. Textus Historici Varii*. Edicio secunda, revisa et aucta. Pramene k dejinám Velké Moravy III. Listiny, listy, různé historické texty. Druhé, revidované a rozšírené vydání. Praha.
- MMFH IV. 2013.* Bartoňková, Dagmar – Večerka, Radoslav (eds.). *Magnae Moraviae Fontes Historici III. Leges, textus iuridici*. Edicio secunda, revisa et aucta. Pramene k dejinám Velké Moravy IV. Zákony, právní texty. Druhé, revidované a rozšírené vydání. Praha.
- Päffgen, Bernd. 2016.* Kirchen in der Raetia Secunda. In *Strobel, Karl – Dolenz, Heimo (eds.) Akten des Internationalen Kolloquiums Klagenfurt 6.-7. Dezember 2013*. Graz, 277-320.
- Paulusová, Silvia. 2011.* Dražovce, románsky kostol sv. Michala – pamiatkový výskum a metodika obnovy. In *Ranostredoveká sakrálna architektúra Nitrianskeho kraja*. Nitra, 103-112.
- Pieta, Karol – Ruttkay, Matej. 2018.* Centrá Velkej Moravy a ich prezentácia. Nitra a Bojná. In *Petrášová, Silvia (eds.) Monumentorum tutela/Ochrana pamiatok 29*. Bratislava, 15-34.
- Pohl, Walter. 2002.* Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567 – 822 n. Chr. Zweite, aktualisierte Auflage. München.
- Pomfyová, Bibiana. 2010.* Die Interpretationsmöglichkeiten der Sakraltopographie in Mikulčice. In *Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle. Internationale Tagungen in Mikulčice VIII*. Brno, 87-100.
- Ratkoš, Peter. 1964.* Pramene k dejinám Velkej Moravy, Bratislava.
- Ruttkay, Matej. 2011.* Možnosti prezentácie zaniknutých kostolov v Nitre na Martinskom vrchu. In *Ranostredoveká sakrálna architektúra Nitrianskeho kraja*. Nitra, 59-68.
- Ruttkay, Matej. 2012.* Mocenské centrá nitrianskeho kniežatstva. In *Panis, Branislav – Ruttkay, Matej – Turčan, Vladimír (eds.) Bratia, ktorí menili svet – Konštantín a Metod*. Bratislava, 115-144.
- Ruttkayová, Jaroslava – Ruttkay, Matej. 1997.* Výsledky výskumu v Nitre – Starom Meste v roku 1994. In *Archaeologia historica 22*. Brno, 103-113.
- Samuel, Marián. 2015.* Nitra, časť Chrenová, poloha Martinský vrch. Zaniknutý kostol sv. Martina. In *Pomfyová, Bibiana et al. (eds.) Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry*. 1. zväzok. Bratislava, 122-125.
- Samuel, Marián. 2015a.* Nitra, poloha Párovská ulica. Kostol sv. Štefana kráľa. In *Pomfyová, Bibiana et al. (eds.) Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry*. 1. zväzok. Bratislava, 126-128.
- Samuel, Marián. 2015b.* Nitra, časť Dražovce. Kostol sv. Michala archanjela. In *Pomfyová, Bibiana et al. (eds.) Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry*. 1. zväzok. Bratislava, 128-133.

- Samuel, Marián – Pomfyová, Bibiana – Buran, Dušan. 2015.* Nitra. Katedrálnoy Kostol sv. Emeráma, Svorada a Benedikta. In Pomfyová, Bibiana et al. (eds.). *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry*. 1. zväzok. Bratislava, 493-511.
- Selucký, Pavel. 2010.* Sv. Kliment u Osvětiman a Velká Morava. Koryčany.
- Steinhübel, Ján. 1994.* Štyri veľkomoravské biskupstvá. In *Slovanské štúdie* 38/1, 21-39.
- Steinhübel, Ján. 2004.* Nitrianske kniežatstvo. 1. vydanie. Bratislava – Budmerice.
- Steinhübel, Ján. 2014.* Metodov konflikt s bavorskými biskupmi. In Kouřil, Pavel et al. (eds.). *Cyrlometodějská misie a Europa*. Brno, 220-225.
- Summo pontifici. 2011.* Summo pontifici et universale papae, non unius urbis, sed tocius orbis domno, Johani, Romane sedis magnifico gubernatori / Nejvyššímu veleknězi a všeobecnému papeži Janovi, pánu nikoliv jediného města, nýbrž celého světa, vznešenému správci římské stolice, 2011. In Bartoňková, Dagmar – Večerka, Radoslav (eds.). *Magnae Moraviae Fontes Historici III. Diplomata. Epistolae. Textus Historici Varii. Ediciosecunda, revisa et aucta. Prameny k dějinám Velké Moravy III. Listiny, listy, různé historické texty. Druhé, revidované a rozšířené vydání*. Praha, 196-208.
- Šalkovský, Peter. 2019.* K územným zoskupeniam slovanských hradov vo včasnóm stredoveku. In Jenčík, Peter – Staneková, Zuzana (eds.). *Hradiská – svedkovia dávnych čias II. Dolná Mariková*, 221-236.
- Šášky, Ladislav. 1981.* Kamenná krása našich miest. Bratislava.
- Škoviera, Andrej. 2010.* Svätí slovanskí sedmopočetníci. Bratislava.
- Škoviera, Andrej (ed.). 2013.* Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov. Bratislava.
- Špetko, Jozef. 1988.* Kristianizácia Slovienov v predcyrlometodskom období (od 5. až do polovice 9. storočia). In Kružliak, Imrich – Hnilica, Ján (eds.). *Prvoučiteľ národa slovenského. Zborník na pamiatku tisícstého výročia smrti sv. Metoda. Rím*, 11-31.
- Štefanovičová, Tatiana. 2001.* Architektúra Veľkej Moravy v európskom kontexte. In Galuška, Luděk – Kouřil, Pavel – Měřínský, Zdeněk (eds.). *Velká Morava mezi Východem a Západem. Sborník příspěvků mezinárodní vědecké konference*. Brno, 397-406.
- Tönsmeier, Hans Dieter. 2013.* In castro Chezilonisnoviter Mosapurc vocato. In Koceľ a Blatnohrad. *Marianka*, 25-65 a 66-131.
- Vavák, Július. 2015.* Včasnostredoveké hrady na juhozápade malých Karpát. Ich vznik, význam a úloha. In *Hradiská – svedkovia dávnych čias. Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch*. Dolná Mariková, 101-126.
- Zubko, Peter. 2014.* Kult svätých Cyrila a Metoda v latinskej Cirkvi. Ružomberok
- Život Klimenta, 2013.* Život Klimenta od Theofylakta Ochridského. In Škoviera, Andrej (ed). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Bratislava, 99-136.
- Život Metoda, 2013.* Život Metoda. In Škoviera, Andrej (eds). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Bratislava, 45-56.

doc. Mgr. Ing. arch. Andrej Botek, PhD.

STU in Bratislava

Faculty of Architecture

Institute of History and Theory of Architecture and Monument Restoration

Námestie slobody 19

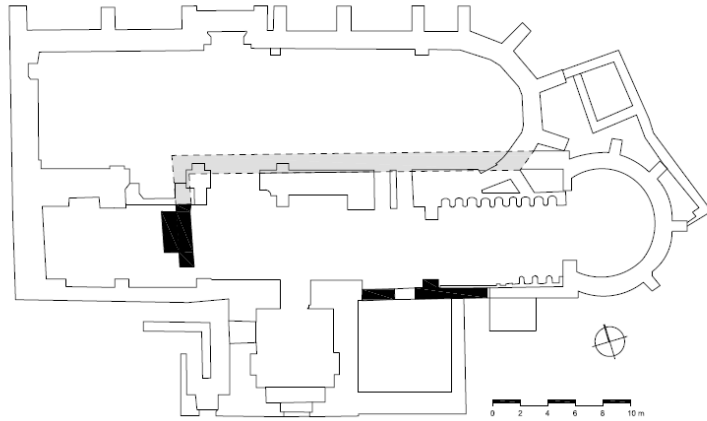
812 45 Bratislava

Slovakia

and.botek@stuba.sk

Comenius Univesity in Bratislava
Faculty of Roman Catholic Theology of Cyril and Methodius
Chair of Church History
Kapitulská 26
814 58 Bratislava
Slovakia
botek@frcth.uniba.sk

Prílohy / Appendix

Obr. 1 Pôdorys Nitrianskej katedrály s vyznačením najstarších zistených častí. Fragment v južnom múre pripúšťa dendrochronologické meranie do druhých dvoch tretín 10. stor. Zdroj: Botek, 2014, 97. Autori: Erdélyi, Robert – Vachová, Barbora, podľa Petra Bednára.

Fig. 1 Ground plan of the Nitra – Cathedrale with an indication of the oldest parts found. The southern wall's fragment allows according to the dendrochronological measurements until the second two thirds of the 10th century. Source: Botek, 2014, 97. Authors: Erdélyi, Robert – Vachová, Barbora, according to Peter Bednár.

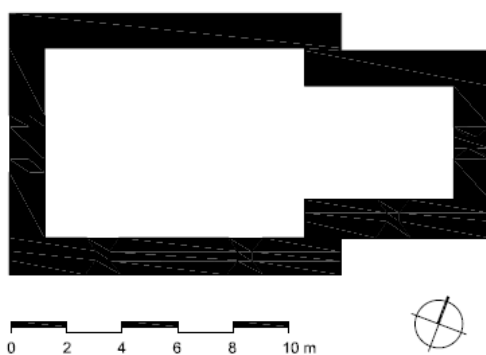
Obr. 2a Kamenný článok z predpokladanej prestavby nitrianskeho hradného kostola z 2. pol. 9. stor. Foto: Vladimír Plekanec.

Fig. 2a The stone figure from the expected rebuilding of the castle – church in Nitra from the 2nd half of the 9th century. Photo: Vladimír Plekanec.

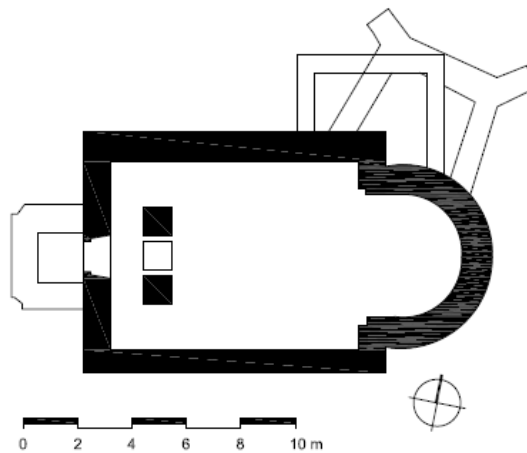
Obr. 2b Kamenný článok z predpokladanej prestavby nitrianskeho hradného kostola z 11. stor. Foto: Vladimír Plekanec.

Fig. 2b The stone figure from the expected rebuilding of the castle – church in Nitra from the 11th century. Photo: Vladimír Plekanec.

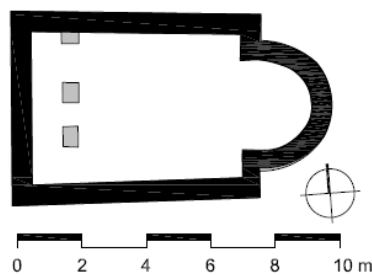
Obr. 3 Pôdorys najstaršej fázy kostola na Martinskom vrchu podľa najnovších výskumov. Zdroj: Botek, 2014, 92. Autori: Erdélyi, Robert – Vachová, Barbora.

Fig. 3 Ground plan of the oldest phase of the church on Martinský vrch according to the newest investigations. Source: Botek, 2014, 92. Authors: Erdélyi, Robert – Vachová, Barbora.

Obr. 4 Pôdorys najstaršej fázy kostola v Nitre – Párovciach. Zdroj: Botek, 2014, 171. Autori: Erdélyi, Robert – Vachová, Barbora, podľa Anny Bartekovej.

Fig. 4 Ground plan of the oldest phase of the church in Nitra – Párovce. Source: Botek, 2014, 171. Authors: Erdélyi, Robert – Vachová, Barbora, according to Anna Barteková.

Obr. 5 Pôdorys najstaršej fázy kostola v Drážovciach. Zdroj: Botek, 2014, 92. Autori: Erdélyi, Robert – Vachová, Barbora, podľa Silvie Paulusovej.

Fig. 5 Ground plan of the oldest phase of the church in Drážovce. Source: Botek, 2014, 92. Authors: Erdélyi, Robert – Vachová, Barbora, according to Silvia Paulusová.